

— | | —

‘Proberen mens te zijn is geen verdienste,
maar normaal.’

Max Léons, verzetsheld

— | | —

I

Jet wist naar wie ze moest zoeken. Henk zou op zijn broer lijken, de groenteman die ze na al die jaren wel kon uittekenen. Ze herkende hem onmiddellijk: hij had hetzelfde flinke postuur en hoekige gezicht.

Ze schudden elkaar de hand en Jet bedankte hem meteen; zomaar een logee in huis nemen was niet niks.

‘Wat heb je in godsnaam allemaal bij je?’ vroeg Henk toen hij haar van haar koffer verlostte. Dat haar ouders een schilderij hadden meegegeven, hield Jet nog even voor zich. Ze glimlachte verontschuldigend en liep achter hem aan.

Ze had nog een verrassing voor hem. Uitstellen was onmogelijk. Nog in de stationshal vroeg ze of ze iemand mee mocht nemen. Henk stopte met lopen, draaide zich om en zei dat hij haar niet goed verstond. Ze herhaalde haar vraag op een smekende toon die hij niet kon missen.

Henk kuchte en keek ongemakkelijk om zich heen. ‘Op plek voor twee heb ik niet gerekend.’

Jet liet haar hoofd een tikkeltje opzij hangen en bleef hem net zo lang in de ogen kijken tot hij instemde. Mi-sha stond een meter of vier, vijf, achter haar.

‘Is dat ’m?’

Jet knikte.

‘Waar komt hij vandaan?’

‘Dat maakt toch niet uit? Zijn Nederlands is alleen niet zo denderend.’

‘Ook dat nog.’ Na een korte stilte bracht hij zijn gezicht dicht bij Jet. ‘Onder de grond, of niet,’ fluisterde hij.

Jet knikte; onder de grond was geweldig. Ze zou hem zelf verzorgen, daar hoefde hij niet naar om te kijken. En als ze weer terug in Amsterdam waren, zou ze zorgen dat het allemaal verrekend werd met zijn broer, beloofde ze stellig.

Henk draaide zijn pet een kwartslag terwijl Misha geruisloos achter ze aanliep. Jet voelde hem meelopen maar durfde niet naar hem om te kijken. Ze zou haar blijdschap niet kunnen bedwingen, zelfs zonder hem te zien voelde ze het onweerstaanbare verlangen hem in de armen te vliegen.

De eerste keer dat ze hem zag op de Dam, had ze gebiologeerd naar hem gekeken. Zijn donkerrode lippen en blauwe ogen gaven nog enige kleur aan zijn bleke gezicht, aan zijn kaaklijn en hals kon ze zien dat hij te mager was. Ze zag hoe hij zich groot hield, hoe hij probeerde te praten in een taal die hij niet beheerste. Hij zat daar regelmatig met andere vluchtelingen, om zijn eigen taal te kunnen spreken. Later kon Jet het niet uitstaan als hij een avond op straat doorbracht terwijl zij het huis van haar ouders niet meer uit mocht. Alleen al

het idee dat hij naar andere meisjes keek of met ze zou praten, maakte haar gek.

‘We gaan thuis duidelijke regels opstellen,’ zei Henk. ‘En je moet iets harder praten, door het lawaai op de drukkerij heb ik wat last van mijn gehoor.’

Jet wist niet eens dat hij bij een drukkerij werkte, ze knikte en zag dat hij schuiner was gaan lopen door het gewicht van haar koffer. Misha leek nog nergens deel van uit te maken, maar dat zou vast niet lang meer duren. Onder de grond is heel dichtbij, dacht Jet.

Ze boften. Bij Henk in huis was het in de koude winter warm en werd Jet goed behandeld. Ze moest wel aan het werk wennen, daar hadden ze zelf iemand voor in huis gehad – ze had nog nooit een stofdoek vastgehouden. De moeder van Jet had hun huishoudster een paar dagen voor vertrek gedag gezegd, ze zouden ‘op vakantie gaan’. Zodra ze terug waren, zouden ze haar weer opbellen.

Henk was geduldig. Hij deed sommige schoonmaakklusjes eerst voor, en het eten in huis was voor iedereen, benadrukte hij. Toen Jet hem vertelde over het schilderen, dat nu bij Misha in de kelder stond, wilde Henk het direct ophangen. ‘Het is daar veel te vochtig voor een doek,’ zei hij. Hij leek nog iets te willen zeggen.

Het doek mocht aan de muur, maar het gouden medaillon dat Jet om haar nek droeg, was eigenlijk te mooi voor een huishoudster. ‘Zeker ook van je ouders meegekregen,’ zei Henk. Jet excuseerde zich, deed hem af en liet hem in de zak van haar schort glijden om later in haar koffer te bewaren.

Haar ouders belden in het begin regelmatig naar Haarlem, waar Jet zelf de telefoon mocht opnemen. Na hun afscheid in Amsterdam waren ze naar een hotel vertrokken. Sinds ze daar weg waren gegaan, zonder Jet te vertellen waarheen, belden ze steeds minder. Jet had de laatste keer naar hun nieuwe adres gevraagd, maar haar moeder had amper kunnen praten.

‘Ik mis jullie,’ zei Jet. Daarna werd het nog stiller aan de lijn. Jet wist niet meer wat ze moest zeggen, ook omdat haar ouders niet van Misha afwisten. Elke dag, als ze het trappetje afliep om hem eten en drinken te brengen, onderdrukte ze haar schuldgevoel. In zijn verstikkend kleine kamertje lag een matras op de grond met een drietal boeken ernaast. Ondanks het vocht en de duisternis, op een nachtlampje na, bleef hij onverklaarbaar geduldig, rustig en tevreden. Hij waste zich elke dag met een teil warm water die Jet meebracht van boven en trok schoon ondergoed aan om vervolgens weer op zijn matras te gaan lezen. Jet bezocht Misha aan het eind van elke werkdag. Ze moest overdag aanwezig en beschikbaar zijn, zoals het een dienstmeisje betaamde. Er gingen al geruchten in de buurt, vertelde Henk, ze zeiden dat hij er een relatie op na hield met zijn jonge huishoudster. Daar konden ze samen om lachen, zo zouden ze nog wel wat maanden doorkomen. Over de aanwezigheid van Misha deed Henk niet moeilijk, zolang hij zich gedroeg en zich aan de regels hield.

Ook Jet klaagde niet. ’s Avonds lag ze in bed en dacht aan haar moeder, die niet had gereageerd toen ze zei

dat ze haar miste. Ze moest eens weten hoe hard ik hier werk, dacht Jet geamuseerd. Haar moeder had zich altijd geërgerd aan Jets kamer. Opruimen deed ze zelden, ze maakte nooit schoon en liet van alles slingeren. De boel op orde brengen deed ze eigenlijk pas voor het eerst toen haar vader haar had opgedragen haar spullen te sorteren. Ze hoorde het hem weer aankondigen. Terwijl ze met een bord lauwe pap ontbeten, zei hij dat hij maatregelen wilde treffen en al van alles had geregeld.

Ze zouden vertrekken. Geruchten deden allang de ronde, wat was er nu opeens veranderd? Jet had geen trek meer, maar haar moeder stond erop dat ze door at. Toen ze zich realiseerde dat ze Misha niet meer zou zien, begon ze te kokhalzen. Maar hoe ze zich ook verzette, haar vader hield voet bij stuk.

Bij het aanbreken van de dag verdeelden ze het huisraad in drieën in de woonkamer. In een hoek van de kamer kwamen de spullen die klein en belangrijk genoeg waren om mee te nemen. In de tweede hoek zetten ze de kostbaarheden die te groot waren. De derde hoek werd gevuld met wat niet bewaard hoefde te blijven als dat niet zou kunnen. Haar moeder kreeg het warm van het tillen en lopen. Ze knoopte haar bevershawl los, drukte een paar spelden in haar haren stevig aan en pufte. De volgende ochtend zouden de verhuizers al komen om de grootste spullen op te halen. Behalve kunstwerken en andere waardevolle voorwerpen had haar vader, die bekendstond als een coulante huiseigenaar, heel wat kleinigheden verzameld in de loop der jaren – wanneer zijn

huurders krap bij kas zaten was hij de moeilijkste niet, en nam hij met plezier mee wat ze hem aanboden. Jet vroeg of haar neefje Otto en zijn ouders ook weggingen. Haar vader haalde zijn schouders op; voor zover hij wist nog niet, maar het zou vast niet lang duren.

Het zilverwerk, deels van haar grootouders uit Groningen afkomstig, kwam terecht op de eerste stapel. Haar moeder sorteerde het bestek en keek Jet aan. 'Als het nodig is, betaal je hiermee.'

Ook de danseres moest worden ingepakt. Haar vader had het schilderij voorzichtig van de muur gehaald, waardoor haar moeder voor het eerst de achterkant van het doek zag.

'Wacht eens,' zei ze, haar ogen tot spleetjes geknepen. Vlak onder de rand van de lijst stond *Tini in Paris*. 'Toch, Sal?' vroeg ze, 'dat staat er toch? Tini in Paris.'

'Tini, ja. Dat heeft Degas daar vast zelf geschreven.'

De schilder had de danseres waarschijnlijk in het echt gezien en bewonderd, dacht Jet. Een vrouw in een lange jurk, met donker haar, wiegende heupen en een smal lichaam.

Al die tijd had de danseres met grote ogen naar ze gekeken, ook toen Misha er stiekem was. Teder bedekte haar moeder het doek met twee lakens. Over een paar maanden, verzekerde Jet haar, zie je haar weer dansen. Haar moeder knikte en beet op haar onderlip. 'Maar ik laat haar niet achter,' zei ze, 'ze gaat onder in jouw koffer. Ze zal je beschermen.'

Haar vader was het er niet mee eens, maar Jet had

haar moeder niet vaak zo vol overtuiging meegemaakt. Sal had duidelijk geen zin in conflicten en stelde voor dat hij het doek dan tenminste zou uitsnijden. ‘Niet nu, Sal, alsjeblieft, je kunt nu niet rustig snijden.’ Jet hoorde de paniek in haar moeders stem. Om haar te kalmeren, stelde ze voor het doek nu met lijst en al mee te nemen, die zou ze dan altijd nog kunnen verkopen. Dan zou ze het doek netjes oprollen en bij zich houden. ‘Zo doen we het,’ zei haar vader, ‘de verkoop van de lijst kan nog goed van pas komen.’ Haar moeder glimlachte en gebod Jet voorzichtig te doen als het zover zou zijn. ‘En als het niet nodig is, laat je haar in haar lijst.’ Ze trok haar gouden medaillon van haar hals en gebaarde Jet dichterbij te komen. Voorzichtig hing ze het om Jets nek. ‘Draag die altijd onder je kleren, schat,’ drukte ze haar op het hart.

De kristallen vazen waren te zwaar. Hoe groter de stapel spullen werd die ze niet mee konden nemen, hoe treuriger Jets moeder keek. Sal bromde dat ze niet zo somber moest doen, het was allemaal maar tijdelijk en uit voorzorg. En ze waren Groningers, wat kon hun nou gebeuren?

‘Waar wordt de rest bewaard?’ vroeg Jet.

‘Bij Büch,’ antwoordde hij stellig. ‘Verhuisbedrijf Büch.’

De volgende ochtend stak haar moeder het ontvangstbewijs van de verhuizers onder haar kleren. Maar toen Sal de volle koffers door het trappenhuis naar beneden droeg, haalde ze het bonnetje uit haar beha en overhandigde het aan Jet.

‘Goed bewaren,’ zei ze. ‘Als ons iets overkomt, ga jij alles ophalen. We hebben jouw naam erbij laten zetten.’

Jet kreeg buikpijn van die opmerking. Ze propte het papiertje op dezelfde plek als waar haar moeder het vandaan had gehaald, maar bij haar zag het er gek uit.

Omdat Misha bij haar ouders geen goede indruk zou maken – hoe vaak had ze haar vader al over die vluchtelingen horen klagen? En hij vond haar überhaupt te jong voor de liefde, had hij gezegd – had ze hem niet genoemd bij de bespreking van de plannen.

Haar ouders wilden niemand tot last zijn; ze hadden voor zichzelf voorlopig een hotelkamer gereserveerd in de buurt. Voor het eerst in haar leven mocht Jet niet met hen mee. Haar vader was vastberaden. ‘Je bent jong en je hebt meer kansen,’ had hij nuchter gezegd, en ondanks dat het overtuigend had geklonken begreep ze niet waarom hij erop stond dat zij in haar eentje de trein naar Haarlem zou nemen.

Als de nuchtere Groningers die ze waren, werd er niet al te gevoelig gedaan bij het vertrek. Binnen nog, vlak achter de voordeur, sloot haar moeder haar stevig in haar armen. Sal hield zijn hoed gespannen vast, wisselend van zijn ene naar zijn andere hand. Wanneer hij hem opzet, laat hij me gaan, wist Jet. Ze vroeg zich af of hij wist hoe streng hij voor haar was geweest. Wist hij misschien wat er al maanden gaande was met haar vriendje? Stuurde hij haar ook daarom weg? Nee, hij zou haar juist bij zich houden als dat niet te gevaarlijk was. Hij zegende haar, een gebaar dat ze kende van heel

vroeger, van de keren dat hij op reis ging naar het buitenland. Zonder een woord te zeggen had hij zijn hand op haar hoofd gelegd. Hij kustte haar en verzekerde haar dat ze elkaar gauw weer zouden zien. Ze zouden bel-len, zo vaak mogelijk. 'Denk eraan: niet achteromkijken. Voor je kijken en doortrappen.' Hij zette zijn hoed op.

Niet veel later stonden ze met hun koffers in de steeg. Die van Jet was loodzwaar maar ze klaagde niet, anders zou de danseres eruit moeten. Haar vader draaide de sleutel nog een keer om in het slot van de voordeur. Haar moeder bestudeerde de straattegels. Na een laatste vluchtige zoen – haar vader had in de hal nog gezegd dat ze buiten niet moesten opvallen – liep Jet, kromgebogen door het gewicht van haar koffer, de Gravenstraat in. Ze wist dat haar ouders haar naketen. Na enkele stappen bukte ze om haar veterlaarsje strakker te strikken, waarbij ze nog een keer achterom keek. Ze zwaaide en probeerde te glimlachen. Ze was bang dat ze midden op straat zou moeten kotsen.

Haar vader had een jongen geregeld om haar koffer te dragen, hij zou om de hoek op haar wachten. Hij wist niet dat Misha twee straten verderop stond. Direct na haar vaders aankondiging had ze Misha al gevraagd met haar mee te gaan. Hij had niet onmiddellijk ingestemd, eigenlijk wilde hij zijn werk niet opgeven, en haar onnodig in gevaar brengen door zijn aanwezigheid leek hem geen goed idee. Maar Jet stond erop, anders zou ze niet vertrekken. En als ze thuisbleef, zou ze alleen maar meer gevaar lopen.

Misha bleef twijfelen, maar Jet drong aan. Toen diezelfde week een van zijn maatjes op het station om onduidelijke redenen werd opgepakt, stemde hij in: ze liepen hier allebei gevaar, en misschien was dit wel hun enige kans om bij elkaar te blijven.

Het voorjaar, zei Henk op een dag, belooft helaas niet veel goeds. De nieuwe burens waren mensen uit 'de verkeerde hoek'. Het gezin van meneer Van Keulen had wel twee lieve kindertjes, maar hijzelf zou weleens problemen kunnen veroorzaken.

Het was onvermijdelijk dat Jet hem zou ontmoeten. Van Keulen had een zelfverzekerde uitstraling, een mooie kaaklijn en golvend dik haar. Zijn donkere ogen vielen haar onmiddellijk op. Hij voldoet niet aan zijn eigen rassenwetten, had ze thuis gezegd. 'Jij gelukkig ook niet,' had Henk met een knipoog geantwoord.

Het meubelbedrijf waar Van Keulen verantwoordelijk voor was, lag in de buurt van hun woonwijk. Hij kwam dagelijks tussen de middag naar huis en zocht Jets aandacht zodra ze zich in de tuin begaf. Als hij nog even buiten zat na het middageten, drong hij aan op haar gezelschap. Dan begroette hij haar vriendelijk, vroeg hoe het met haar ging. Hoe ze het buurtje vond, had hij in het begin zelfs gevraagd, hij toonde oprechte interesse. Als hij niet af en toe zijn uniform droeg, had ze niet meteen geweten wat voor man hij was.

Ze durfde hem niet te antwoorden, maar kon hem ook niet negeren – Henk had haar nadrukkelijk verzocht

hem niet tegen te werken. Hij leek in eerste instantie niet erg geïntimideerd door de buurman, maar had wel gewaarschuwd dat Jet vooral nooit kenbaar mocht maken wie ze was. Ze had nu een andere achternaam, die ze zo overtuigend en natuurlijk mogelijk moest zeggen als de buurman ernaar zou vragen. Henk had dat al meerdere keren met haar geoefend – het zou tenslotte ook hem de kop kunnen kosten.

Jet vreesde de zonnige lentedagen.

De tuinen van Henk en Van Keulen grensden aan elkaar en er had nooit een heg gestaan; met zijn oorspronkelijke burens was Henk bevriend geweest. Nu er een halfjaar geleden nieuwe mensen waren gekomen, had Henk al snel begrepen dat hij met dat uniform geen ruzie moest maken. Dus toen hij over een heg begon en Van Keulen duidelijk maakte daar geen trek in te hebben, was dat hoofdstuk meteen weer afgesloten.

Toch was er voor Henk geen reden om anders in het leven te staan en ook het feit dat hij Jet in huis had, ervoer hij niet als een grotere bedreiging dan tevoren. Hij was zich vanaf het begin al bewust van de risico's die hij liep, met of zonder deze buurman. Misha moest vooral niet uit de kelder vandaan komen, maar Jet was niets anders dan zijn blonde, Groningse dienstmeisje. Dat een alleenstaande man graag een mooie jongedame in huis heeft, dat kon iedereen begrijpen, susterde hij zichzelf.

Pech was alleen dat deze buurman binnen enkele dagen was gesmolten voor Jet. Vanaf de eerste begroeting kon hij zijn ogen niet meer van haar af houden. Zo had

hij dat zelf tegen haar gezegd, maar zijn toon kon snel omslaan: als ze de was bleef ophangen, haar werk niet onderbrak om hem te woord te staan, vroeg hij geïrriteerd of ze niet eens wat kon ontspannen.

Jet had zich voorgenomen om Misha niet ongerust te maken met verhalen over wat zich boven in de tuin afspeelde, ze hield hem alleen op de hoogte van het nieuws dat Henk haar vertelde, waardoor ze de indruk kregen dat ze er goed aan hadden gedaan om naar Haarlem te vertrekken. Al bleef ze zich schuldig voelen over Misha's ellendige plek in huis, nooit twijfelde ze aan hun besluit, beter konden ze het niet hebben. Zelfs als Misha bijna stikte in zijn diepe hoest, wist ze dat ze bij Henk goed zaten.

Op dinsdag- en donderdagmiddag waren Van Keulens vrouw en kinderen niet thuis, ze kwamen pas terug als Van Keulen weer naar zijn werk was vertrokken. Jet had het wasschema al gauw aangepast aan de aanwezigheid van de buurvrouw, om hem te ontlopen, maar Van Keulen kwam op dinsdag- en donderdagmiddag zonder schroom hun tuin in, gewoon om een praatje te maken, waar zij vreselijk nerveus van werd.

Het was op een donderdagmiddag tegen tweeën, Jet stond de vloer te vegen, toen hij vroeg of ze even mee kon komen. Hij had een probleempje in de keuken waar zij hem vast bij kon helpen – een man had nu eenmaal weinig verstand van kokkerellen. Zijn vrouw zorgde altijd dat er een maaltijd voor hem klaarstond, maar om de een of andere reden vandaag niet. Jet voelde zich in